

հաճոյքի տեղ պէտք է բռնի սահմանադրական, ընտրովի «հենտ-րոնական խորհրդի» գործունէութիւնը: Մինչև չվճռուի «հիմնական օրէնքների» այդ արմատական փոփոխութիւնը՝ շուր ծեծել է նշանակուած զանազան վերանորոգութիւնների մասին ծրագրները և ժողովներ գումարելը...

Պատմական-հասարակական զանազան հանգամանքների շնորհիւ մեր եկեղեցու հետ կապուած զանազան հիմնարկութիւնները, որոնք շօշափում են մեր ժողովրդի մտաւոր-բարոյական (գալորցները), նոյնիսկ տնտեսական (կալուածներ) շահերը՝ պէտք է ապահովուեն կղերի գերիշխանական ձգտումներից, նախ և առաջ կատարեալ իրական դեմոկրատիզացիայի ենթարկելով մեր եկեղեցական-վարչական գործը, սկսած էջմիածնից: Ահա քառանգամ ընտրութեամբ կատարած «ազգային ժողովի» առաջին պարտականութիւնը. փոխէք նախ և առաջ «հիմնական օրէնքը» — վերջ դնելով կղերական աքսոլիւտիզմին, ապա մտածէք միւս ընթերցանների մասին...

Լ. Ս.

22 Ապր.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ֆրանսիական սինդիկատիստների action directe-ը: — Ֆր. բեկցիօներմերի պրովոկացիան. — Բագէյի պրոֆեսիօնալ կադմ. ներկ. համագումարի որոշումը: — Պ. Կիւրի. — Անգլիան Եփրատում: — Հայերը Թիւրքիայում:

Աշխատաւոր մասսաների տրամադրութիւնը ամենուրեք բարձարցել է ռուսական յեղափոխութեան ազդեցութեան տակ: Այդ պայմանում բնական է որ աշխատանքի համաշխարհային տօնի օրին (մայիսի 1-ը ն. տ., ապր. 18 հ. տ.) այս տարի սպասուած էին խոշոր յուզումներ: Ամենից շատ երկիւղ էին կրում ֆրանսիական բանուորականութիւնից, որովհետև Կուրբիէրի կատաստրոֆից յետոյ մի շարք գործադուլներ էին սկսուել

երկրի զանազան մասերում: Այդ շարժումներին առանձին նշանակութեան էին տալիս և այն պատճառով որ դեռ երկու տարի առաջ Բուրժուազ կայացած ֆրանսիական բանուորական սինդիկատների ներկայացուցիչների կոնգրեսում որոշուած էր այս տարուայ մայիսի 1-ից դադարել օրական 8 ժամից աւել բանելուց: Սինդիկալիստները վճռել են իրանց այդ որոշումը իրագործել «ուղղակի գործողութեամբ» (action directe) և ոչ միայն պարլամենտական—օրէնսդրական ճանապարհով: Հետեւաբար սպասուած էր այդ օրը ընդհանուր գործադուլի յայտարարում: Սակայն պէտք է միշտ գործնականը տարբերել տեսականից: այսպիսի որոշում կարելի էր իրագործել այն ժամանակ, եթէ ֆրանսիական բանուորութեան գէթ մեծամասնութիւնը կազմակերպուած լինէր և դասակարգային գիտակցութեան մէջ կըրթուած: Դժբախտաբար այդ ցանկալի վիճակից դեռ հետո են բանուորները նոյնիսկ քաղաքակիրթ երկրներում (մեր մասին խօսելն անգամ աւելորդ է): Այդ պատճառով ընդհանուր գործադուլը գլուխ չեկաւ Ֆրանսիայում: Միւս կողմից Կլեմանսօի կառավարութիւնը ամեն կերպ աշխատեց որ զօրքի և պոլիցիայի դերը ըստ կարելւոյն լինի չգրգռող: Այդ խելացի տակտիկայի շնորհիւ համեմատաբար խաղաղ անցան յուզումները, և բանուորների ալեկոծուած ծովը ինքն իրան կամաց-կամաց հանգստացաւ: Մի բան որ շատ չէին ցանկալ հանրապետութեան բոլոր թշնամիները: Բանը այն է որ այժմ Ֆրանսիայում տեղի ունի ընդհանուր պարլամենտական ընտրութիւնների պայքար: Եթէ բանուորական շարժումներին աջողուէր արիւնահեղ ապստամբութեան բնաւորութիւն տալ՝ դրանով պահպանողական տարրերը անաբնկուած կը լինէին և թիքուած ըէակցիօն կուսակցութիւնների կողմը: Փաստեր կան որ կղերականները, նացիօնալիստները և արքայականները դրդել են և օգնել անիշխանականներին՝ մի շարք դինամիտային փորձեր կատարել, յարձակուել զօրքի վրայ, սուր ընդհարումներ առաջացնելու նըպատակով. սակայն Կլեմանսօն լաւ ըմբռնելով մոմենտը չի կորցրել իր սառնարիւնութիւնը և կարողացել է մեծ տակտով դուրս գալ չափազանց դժուար դրութիւնից: Այդպիսով Աշխատանքի Կոնֆեդերացիայի ղեկավարներին չաջողուեց action directe տակտիկայով մտցնել օրեկան ութ ժամուայ աշխատանքը կեանքի մէջ: Թէ action directe-ը առհասարակ ճիւղ աստիճան է բաժանուած սահմանադրական երկրների բանուորականութեան կողմից՝ այդ լուսաբանում է այս ապրիլի սկզբին Շվէյցարիայի Բազել քաղաքում գումարուած շվէյցարական պրոֆեսիօնալ (արհեստակցական) բանուորական կազմակերպութիւնների ներ-

կայացուցիչների ժողովում ընդունուած հետեւեալ բեզուիւցիան. «Պրոֆեսիօնալ կազմակերպութիւնների համագումարի անդամները համոզուած են որ բանուորական օրուայ կրճատումը հնարաւոր է ոչ յեղափոխական action directe-ով (անմիջական դործողութեամբ), այլ միայն յարատե և նպատակայարմարօրէն կազմակերպուած գործունէութեամբ: Ուստի նրանք խորհուրդ են տալիս բանուորական կազմակերպութիւններին՝ այսուհետեւ էլ պահպանել իրանց փորձուած տակտիկան, ընդունելով որ նա հանդիսանում է իբրեւ միակ մեթոդ, որ նախ կը հասցնի օրեկան 8 ժամուայ աշխատանքին, իսկ յետոյ ժողովրդի իսկական ազատութեան: Այժմ իրագործել յեղափոխական action directe-ը նշանակում է՝ լաւ չմտածած, թղթի վրայ դնել այն բոլորը, ինչ ձեռք է բերուած բազմամեայ, դժուարին և տոկուն աշխատանքով: Բանուորական կազմակերպութիւնների կոնգրեսը այդ պատճառով հրաժարում է աւելի մանրամասն զբաղուել action directe-ի հարցով: (Ցիտադը առաջ է բերուած «P. B.»-ից):

Ուրանալ որ պարլամենտական-օրէնսդրական մաքաւման հետ զուգընթացաբար անհրաժեշտ են և որոշ գործողութիւններ. ցոյցեր, գործադուլներ և այլն, ի հարկէ չի կարելի. խօսքը միայն այնպիսի action directe-ների մասին է, որոնք զուր աւարիւնհեղութիւնից բացի այլ հետեւանքների չեն հասցնիլ:

— Երբ ամենուրեք հասարակական ուշադրութիւնը լարուած է քաղաքական շարժումներով, բնականաբար, աննկատելի են անցնում խաղաղ գիտական աշխարհում կատարուող նոյն իսկ խոշոր փոփոխութիւնները: Այդպէս, օրինակ, համարեա աննկատելի անցաւ գիտական այնպիսի խոշոր կորուստ, ինչպիսին քիմիկոս Պիէր Կիւրիի մահն է: Երեք տարի առաջ մեր ընթերցողներին մենք գաղափար էինք տուել ըստ իրաւական տարրի գիւտի և «անտեսանելի ճառագայթների» մասին *): Բնութեան մեծ գաղտնիքներից մէկի ըմբռնման նոր ճանապարհի վրայ էր Նոբելեան մրցանակի արժանացած այդ դեռ երիտասարդ գիտնականը (ծն. 1859 թ.), սակայն մի դժբախդ պատահար (Պարիսի փողոցում սայթաքուիլը և սայլի անիւի տակ ընկնիլը) վերջ դրաւ նրա խիզախ մտքի որոնումներին: «Րադիումի, անտեսանելի ճառագայթների, անթել հեռագրի գիւտերի» մասին խօսելիս մարդ մի կողմից լքուում է հիացումով մարդկային մտքի կորովի առջև, իսկ միւս կողմից զարմանում որ իրաւունքի մասին հասարակութեան հասկացողութիւնների մէջ այնքան դանդաղ է կատարուում փոփոխութիւնը: Ե-

*) 1903 թ. №№ 2 և 8.

գիպտական փարաւոնների ժամանակներից առնուազը վեց հազար տարի է անցել, սակայն այժմ էլ բռնութիւնը, կոտորածները, պատերազմները սովորական երևոյթներ են մարդկային կեանքում: Բայց չպէտք է մոռանալ որ արդարութեան և իրաւունքի իդէալական ըմբռնումի մէջ. ևս մի քանի անհատներ նոյնքան առաջ են գնացել, ինչպէս և գիտութեան մէջ. իսկ մասսան թէ մէկ և թէ միւս ասպարէզներում դեռ խաւար է և նախապաշարուած, որովհետև ամբողջապէս հացի խնդրի շուրջ են դեռ ևս պտտում նրա մտածմունքներն ու ջանքերը: Այնուամենայնիւ հասարակական-քաղաքական բարեշրջումը ժխտել անկարելի է: Վերցրէք, օրինակի համար, հէնց Եգիպտոսը, որի մասին խօսել են տալիս այժմ անգլո-թուրքական լարուած յարաբերութիւնները: Մի կողմ թողնենք պիրամիդներ շինող փարաւոններին էլ, պարսիկ նուաճողներին էլ, յունական գերիշխման շրջանն էլ, Պտղոմէոսներին, հռոմայեցիներին, մամեղիկներին և օսմանների տիրապետութեան ժամանակներն էլ, և վերցնենք՝ միշտ սովի, սրածութեան և ժանդախտի մատնուած մարդկային քաղաքակրթութեան այդ որրանը՝ մի դար առաջ, երբ հեռացաւ այնտեղից իր յաղթական լեգիօններով Բոնապարտը—Բարձր Դուռը վալի նշանակեց Եգիպտոսում մի տգէտ, բայց եւրոպական քաղաքակրթութեան առաւելութիւնները ըմբռնող, քաջ և փառասէր թուրք զօրավար՝ Մեհմեդ Ալիին: Այդ ասիական բռնակալը նոր նուաճումներով ոչ միայն ընդարձակեց Եգիպտոսի սահմանները, այլև ապստամբուեց փաղիշահի դէմ: Եւ անշուշտ անշատուելով Թիւրքիայից նա կը դառնար անկախ թագաւոր, եթէ, ինչպէս յաճախ այլ անգամները, այնպէս և այդ դէպքում, «հիւանդ մարդուն» չպաշտպանէին մեծ պետութիւնները... Մեհմեդ Ալին միայն ժառանգական փոխարքայ Եգիպտոսում: Մեհմեդ Ալիի փառասէր ձգտումների հետեանքներից մէկն էլ այն եղաւ որ նիւթականապէս ու ժառանգաւ երկիրը ընկաւ եւրոպական կապիտալիստների ֆինանսական թակարդի մէջ: Անգլիական-ֆրանսիական «շահերը» այնուհետև օրէցէր աճեցին «թիւրքական այդ փոխարքայութեան» մէջ, և համապատասխան կերպով օրէց օր նուազեց Բարձր Դուռն իրական իշխանութիւնը «իր պետութեան այդ մասի վրայ»: 1869 թ. Սուէցեան ջրանցքի բացումը աւելի ևս մերձեցրեց Մեհմեդ-Ալիի ժառանգներին (խեղիքներին) եւրոպայի հետ: Իրաւ է, մահմեդական սուլթան-դութիւնը յանձին Արաբի փաշայի 1882 թուականին փորձեց թօթափել այդ օտար ազդեցութիւնը, բայց Զոն-Բուլլը արդէն հիմնաւոր միջոցներ էր ձեռք առել՝ Եգիպտոսը իր գաղութը դարձնելու համար, ուստի նա Արաբի փաշային էլ ճնշեց, ինչպէս յետոյ

նակ զանազան մահդիներին, կամաց-կամաց մտցնելով Եգիպտոսում կարգ-կանոն, որ հնարաւորութիւն էր տալիս բուն ժողովրդին վերջապէս խաղաղ աշխատանքով ապրել. բնականաբար անգլիական ազդեցութեան անուամբ ցանկալի էր Եգիպտոսի ժողովրդի համար: Երբ 1899 թուականին լորդ Կիչինսը վերջնականապէս գրաւեց Սուդանը և նոյն թուին Ֆրանսիան ստիպուած եղաւ թողնել Ֆաշոդան—Նեղոսի ամբողջ աւազանը (3 միլ. քառ. կիլոմ. իր 13 միլիոն ազգաբնաբնակութեամբ) դառաւ *de facto* անգլիական կալուածք: 1904 թուականի անգլո-ֆրանսիական դաշնագրով Ֆրանսիան հրաժարուեց իր բոլոր պրեսոնդիաններից Եգիպտոսի նկատմամբ: Ասպարէզը մնաց Անգլիային: Վեց հազար տարիների ընթացքում այնքան փոփոխութիւններ և տառապանքներ կրած երկիրը այսուհետեւ կարելի է յուսալ որ կը դադարի զանազան բարբարոսութիւնների բնւ լինելուց: Անգլիական տիրապետութիւնը իհարկէ դիւր չի գալ ասիական բռնութիւնները շարունակելու մէջ շահագրգռուած բէյերին և փաշաներին, ինչպէս և Սուլթանին, որ դեռ շարունակում է իրան օրօրել «վասսալ» Եգիպտոսի վեհապետ լինելու երազներով: Սակայն Սինայ թերակղզու սահմանային վէճը ցոյց տուաւ որ Թիւրքիան եգիպտական գործերում մի բոլորովին օտար պետութիւն է, իսկ նրա տէրը Անգլիան է:—Ափրիկան Ասիայի հետ միացնող Սինայ թերակղզին եռանկիւնաձև մտնում է Կարմիր ծովի մէջ և երկու ծոց կազմում. արևմտեան կամ Սուէցի և արևելեան (Արաբիայի ափերին կպած) կամ Աքաբայի:

Թիւրքիան, իրան համարելով Եգիպտոսի «իսկական տէր», մի քանի տարի առաջ գրաւել էր Սինայի մէջ Աքաբան իր շրջակայքով: Ծագել էր վէճ խեղիվի և սուլթանի կառավարութիւնների մէջ և նշանակուել սահմանագծային յանձնաժողով: Այս տարի Իլդիզում, երևի, վճռեցին *action directie*-ով լուծել հարցը. թուրք զօրքերը գրաւեցին վիճելի հողերը, նախկին սահմանագծից մի մղոն դէպ արևմուտք անցան և եգիպտական հեռագրասիւնները փոխեցին թրքականներով: Սկսուեց բանակուել Կայիրօի և Պոլսի մէջ, ապա Կայիրօի փոխարէն ձայն բարձրացրեց Լոնդոնը: Բրիտանական ուղտիմատումը պահանջում է որ Սուլթանը 10 օրուայ ընթացքում հեռացնի իր զօրքերը գրաւած վայրերից: Բրիտանական նաւատորմիդի մի մասը հրաման է ստացել չուել Մալտայից, իսկ Կիպրոսի զօրքերն ուղարկուած են վէճի տեղը. խզիվի մօտ գտնուող Մեծ Բրիտանիայի դիպլոմատիական ազենտ լորդ Կրոմէրն էլ աւելացնում է անգլիական զօրքերի թիւը Եգիպտոսում...

Անկասկած եթէ Սինայը սուլթանական բեօիմի տակ անցնի՝ Թիւրքիայի յետևում գործող գերմանական կապիտալիստները իրանց հզօր պաշտպան Վիլհելմի շնորհիւ կարող կը լինեն Մեքքա-Դամասկի երկաթուղային գիծը շարունակել մինչև Սուէց և մօտ ապագայում Անգլիայի հետ Եգիպտոսում նոյն խաղը խաղալ, ինչ որ Ֆրանսիայի գլխին կատարուեց Մարոկկոյում։ Հասկանալի է ուրեմն, թէ ինչո՞ւ այնպիսի ուժգնութեամբ Անգլիան միջոցներ է ձեռք առնում Թիւրքիային այդ ոտնձգութիւններէ յետ կանգնեցնելու համար։ Նրա օգուտն, շահն է այդ պահանջում։ Կէ որ մեր կապիտալիստական դարում շահը արդարացնում է միջոցները։

Լ. Ս.

25 Ապր.

Թիւրքիայի «հայկական» վիլայէթներում շարունակուում է, եւրոպական դիպլոմատիայի լուռ համաձայնութեամբ, երկիրը հայերից մաքրելու քաղաքականութիւնը։ Ամենաչնչին առիթից դիւային անխղճութեամբ օգտուում է Թիւրք կառավարութիւնը՝ բնաջնջման քաղաքականութիւնը սիստեմատիկաբար առաջ տանելու նպատակով։ Բերենք մի քանի նոր փաստեր։

— Զմշկածակէն հասած լուրերուն նայելով, տեղական իշխանութիւնը այս վերջերս շատ խստացուցած է իր բռնութիւնները։ Պոսոյ և Իզմիրի դինամ. դէպքերը այնքան ազդած են Թուրքերուն՝ որ պատճառ կը փնտռեն միշտ հայ ժողովուրդը։ Չարդելու և կողոպտելու։ Այն հայերը որ բարդուած տուրքերը վճարելու դրամ չունին, կը զրկուին իրենց պարտէզներէն ու արտերէն։ Կառավարութիւնը անսշան գնով մը կը ծախէ գանձ ու դրամները կը գանձէ։ Եւ նոր տուրքերը միշտ կաւելանան։ Հայոց տնտեսական տագնապը երթալով կը ծանրանայ։ Մէկ կողմէն արտերը կը խլուին, որով երկրագործութիւնը անկարելի կը դառնայ, միւս կողմէն ալ կարգելուի օտար քաղաքներ ու երկիրներ պանդխտելը, որով Զմշկածագցին իր ապրուստի գլխաւոր մէկ աղբիւրէն կը զրկուի։ Արդէն տեղին առուտուրը բոլորովին Թիւրքերու ձեռքն անցած է («Լուսաբ.»):

— Հոկտեմբեր ամսի 1-ին, շաբաթ օր՝ երբ նոր պիտի բացուէր արշալոյսը՝ յանկարծ Առվառինճ գիւղը (Տարօն) կը պաշարուի սարէն ձորէն և գիւղացւոց ելևաւտքը կ'արգելուի։ Պաշարողներն էին նախ բազմաթիւ Թուրք զօրքեր՝ մէկ վաշտ Մուշէն և